

УДК 332.1

О.М.ЛЮБЧЕНКО, канд. екон. наук
Національна академія наук України, м.Київ

УДОСКОНАЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЙ УПРАВЛІННЯ ГОСПОДАРСЬКИМИ ЗВ'ЯЗКАМИ В РЕГІОНІ ПРИ ФОРМУВАННІ Й РОЗВИТКУ ЄДИНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

Викладено концепцію управління господарськими зв'язками при формуванні й розвитку єдиного економічного простору в Україні, визначено основні напрямки його удосконалення.

Теоретичні й методологічні дослідження з регіональної економіки в СРСР до початку активного входження у світову науку й переходу до ринкових відносин концентрувалися навколо трьох проблем:

- закономірності, принципи й фактори розміщення продуктивних сил;
- економічне районування;
- методи планування й регулювання територіального та регіонального розвитку.

Сьогодні в умовах транзитної економіки основним фактором, що впливає на відтворювальні цикли та їхні просторові межі, є економічні інтереси. Протягом останніх років активізувалися дослідження, пов'язані з активним впровадженням ринкових умов господарювання в економіку України. Значну увагу вивченню цих проблем присвятили провідні вітчизняні й зарубіжні науковці, серед яких: З.С.Варналій, А.І.Мокій, О.Ф.Новікова, О.Ф.Романюк, С.А.Романюк, В.І.Павлов, Г.В.Осовська, С.М.Рижук, А.І.Величко, В.І.Бутов, В.Г.Ігнатов, Н.П.Кєтова [1-4].

Метою даної роботи є визначення напрямків удосконалювання економічного простору регіону.

Сутність управління суспільним виробництвом полягає у визначенні змісту взаємозв'язків між господарюючими суб'єктами і знаходженні методів впливу на поведінку окремих суб'єктів з метою вирішення соціально-економічних задач розвитку регіону за допомогою оптимізації структури економічного простору.

Формулювання закономірностей розміщення відображають спостережувані або бажані тенденції та взаємозв'язки в розміщенні продуктивних сил, обумовлені системою соціально-економічних відносин, стадією економічного розвитку, науково-технічним прогресом, вимогами економічної раціональності. Відповідно до сучасної парадигми економіки закономірності є конкретизаціями, окремими випадками або наслідками об'єктивних економічних законів.

До найважливіших закономірностей, наприклад, відносять: 1) раціональне, найбільш ефективне розміщення виробництва; 2) комплексний розвиток господарства України та її регіонів; 3) раціональний територіальний поділ праці між регіонами та в межах їхньої території; 4) вирівнювання рівнів економічного й соціального розвитку регіонів [1]. З погляду стратегії розміщення продуктивних сил зазначені закономірності являють собою нормативні вимоги або бажані тенденції, які об'єктивно можуть і не здійснюватися (наприклад, вирівнювання рівнів розвитку). Інші відомі закономірності включають концентрацію виробництва, ліквідацію суперечностей між містом і селом, більш рівномірне розміщення виробництва й населення на території тощо [2].

Принципи розміщення продуктивних сил, сформульовані в працях провідних вітчизняних науковців [1-4], конкретизують, доповнюють і досить часто дублюють закономірності.

До принципів розміщення продуктивних сил слід віднести: наближення виробництва до джерел сировини, палива, енергії та місць споживання готової продукції; рівномірне розміщення виробництва по території країни; спеціалізація господарства окремих регіонів з метою максимального використання ефекту територіального поділу праці; комплексний розвиток господарства регіонів тощо [3]. Цей перелік є далеко не повним.

Названі принципи являють собою набір вимог чи бажаних результатів, які необхідно враховувати або прагнути досягати при плануванні розміщення підприємств, розвитку регіонів, при розробці загальної схеми розміщення продуктивних сил.

Кожний принцип окремо має раціональне зерно, однак у цілому вони несумісні. Наприклад, тільки в найбільш виняткових випадках можливо розмістити виробництво біля джерела сировини, і біля джерела енергії, і біля місць споживання готової продукції. Посилення спеціалізації виробництва підсилює нерівномірність розміщення даного виробництва по території. Щоб стати інструментами вироблення планових рішень, принципи, так само як і закономірності, повинні набути більш конкретної, операційної форми. Крім того, повинні бути встановлені правила спільного застосування ряду принципів.

Фактори розміщення продуктивних сил – це суттєві умови, які необхідно враховувати при вивченні або рішенні відповідної проблеми. До складу факторів зазвичай включають: економіко-географічне положення; населення й трудові ресурси; сформований виробничий апарат; наявну на території інфраструктуру; локалізовані природні ресурси (енергетичні, мінерально-сировинні, біологічні, водні); транс-

портний фактор; науково-технічний потенціал; форми територіальної організації господарства; якість управління; соціальний клімат тощо. Сукупність факторів поділяється на об'єктивні й суб'єктивні. Вони відповідним чином групуються й оцінюються за важливістю. Зрозуміло, склад факторів залежить від досліджуваної проблеми.

Перехід від стадії індустріального й екстенсивного розвитку до інноваційної економіки та інформаційного суспільства змінює склад і співвідношення важливості факторів розміщення продуктивних сил. В Україні даний процес поєднується з трансформацією політичної й економічної систем, створенням багатокладної економіки, що потребує поєднання індивідуальних, групових (у тому числі регіональних) і загальнодержавних інтересів.

Систематизація й актуалізація закономірностей, принципів, факторів та емпіричних даних являє собою початковий етап побудови і відновлення нормативної теорії розміщення продуктивних сил.

Класифікація господарських зв'язків у процесі здійснення регіонального відтворювального процесу передбачає єдність внутрірегіональних і міжрегіональних матеріально-речовинних, фінансово-кредитних, трудових та інформаційних зв'язків, що забезпечують послідовний процес виробництва, розподілу, обміну й споживання.

Процес удосконалювання економічного простору регіону можна здійснювати за такими напрямками:

1. Раціоналізація внутрішньорегіональних зв'язків – інтегрують одиничні процеси відтворення на рівні підприємств із регіональним відтворювальним процесом. При послідовній зміні фаз відтворення формуються загальнорегіональні умови й передумови, необхідні для розвитку підприємств та організацій, розташованих у регіоні. Так, матеріально-речовинні зв'язки регіонального відтворювального процесу опосередковують процеси відтворення виробничих фондів і оборотних коштів підприємств, фінансово-кредитні – рух грошового еквівалента матеріально-речовинних потоків, а також формування фінансових ресурсів виробничого нагромадження, трудові зв'язки – процеси відтворення робочої сили, підготовки й перепідготовки кадрів для підприємств і організацій регіону (рис.1).

2. Раціоналізація міжрегіональних зв'язків – забезпечують взаємодію регіонального відтворювального процесу з економікою країни, формування матеріальних, фінансових і трудових ресурсів відтворення регіону за рахунок міжрайонного обміну, участь регіональної системи у формуванні загальнодержавних матеріально-речовинних, фінансово-кредитних, трудових ресурсів, а також у виробництві певної частини національного доходу країни (рис.1).

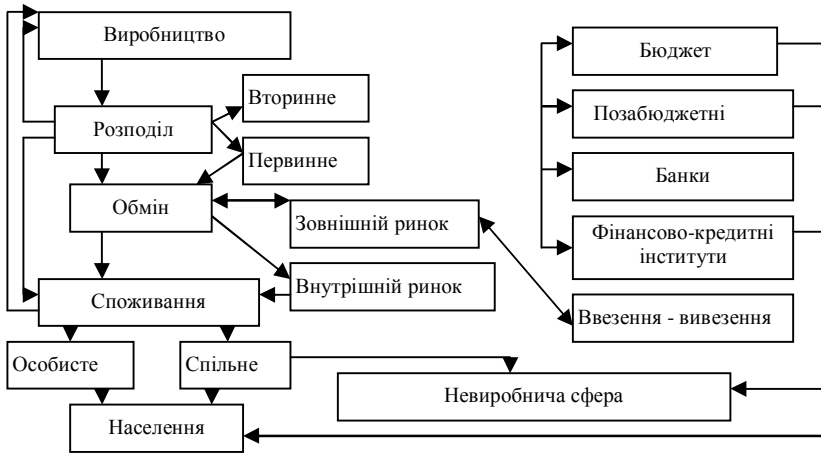

Рис.1 – Взаємозв'язок і взаємозалежність між фазами регіонального відтворювального процесу

Крім того, слід розрізняти вертикальні й горизонтальні зв'язки та залежності, взаємодія яких забезпечує нормальне функціонування регіонального відтворювального процесу.

3. Рационалізація вертикальних зв'язків – виконують регулюючі функції, спрямовуючи кожен регіональну систему на виконання її головної функції – участь у територіальному поділі праці, розвиток господарства регіону відповідно до інтересів економіки країни. Вертикальні зв'язки й залежності не постійні, вони змінюються залежно від конкретного історичного етапу розвитку економіки, від рівня регіоналізації управлінських рішень, що приймаються (рис.2).

4. Рационалізація дії горизонтальних зв'язків – обумовлено тим, що розташовані на території підприємства є не тільки елементами галузевих систем, але й частинами єдиної регіональної системи. У цьому випадку на підприємствах виникає об'єктивна необхідність у вирішенні не тільки галузевих, але й регіональних проблем. Оскільки підприємства користуються регіональними ресурсами й послугами інфраструктурних галузей, вони зацікавлені в комплексному й ефективному використанні цих ресурсів і розвитку надійної та збалансованої інфраструктурної бази (рис.2).

Якщо вертикальні зв'язки й відносини формуються загальнодержавними економічними центрами, міністерствами та відомствами, то горизонтальні відносини і зв'язки регулюються місцевими адміністраціями, зацікавленими в комплексному розвитку господарства й підви-

щенні рівня життя населення, незалежно від того, в якій сфері діяльності зайнята його працездатна частина.

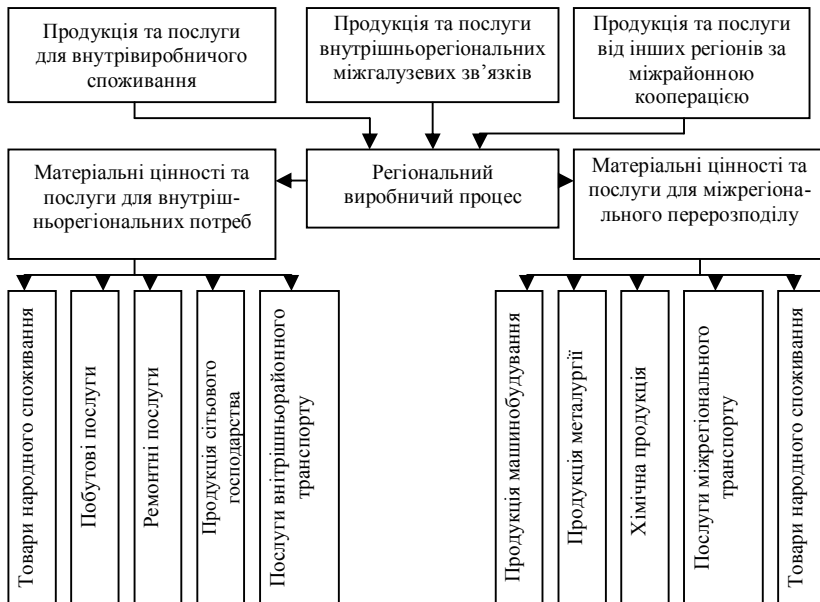

Рис.2 – Регіоналізація матеріально-речовинних зв'язків регіонального відтворювального процесу

Локалізація й тіснота економічних і соціальних зв'язків усередині регіону визначають специфічні особливості регіонального відтворення й сукупність пропорцій, що формуються. У регіональному відтворенні представлені певною мірою всі стадії відтворення матеріальних благ і послуг, а міжрегіональні зв'язки доповнюють внутрішньорегіональні цикли. Отже, можна говорити про завершеність і відносну самостійність регіонального відтворювального процесу.

Відзначимо нові тенденції розвитку розподільних відносин у регіоні:

- підвищення ролі місцевого бюджету в регіональному розподільному процесі, збільшення надходжень фінансових ресурсів за рахунок відрхувань з прибутку підприємств різних форм власності та інших податкових платежів;

- розширення розподільних і перерозподільних процесів між суб'єктами регіональної системи (підприємствами й організаціями матеріального виробництва, невиробничої сфери, сфери обігу, населен-

ням та ін.) у результаті різних форм пайової участі, організації позабюджетних фондів з метою здійснення соціально-культурних заходів, житлового будівництва, розвитку невиробничої сфери регіону, виробничої інфраструктури, охорони навколишнього середовища та ін.;

- посилення економічного впливу регіональних органів управління на процеси розподілу чистої продукції в результаті створення фондів регіонального розвитку, стимулюючої ролі плати за регіональні ресурси, місцевих податків і зборів, випуску акцій місцевими адміністраціями та ін.

Регіональним розподільним відноси́нам в умовах впливу на них ринкового економічного механізму властиві такі риси, як:

- 1) еквівалентність розподільних відносин між державою, регіоном і суб'єктами регіональної системи;
- 2) взаємовигідність для кожної регіональної системи, що дозволяє підвищити їхню економічну зацікавленість;
- 3) несуперечність інтересам суб'єктів регіонального відтворювального процесу;
- 4) оптимальний розподіл виробленого в регіоні чистого продукту, використаного національного доходу, регіональних ресурсів.

Розподільні відносини істотно впливають на структурні зрушення в регіональному господарстві, так само як структура економіки регіону впливає на характер розподілу виробленої чистої продукції [4].

Роль системи регіональних розподільних відносин у регіональному відтворювальному процесі полягає в тому, щоб:

- забезпечувати процес регіонального розширеного відтворення;
- регулювати пропорції регіональної економіки й забезпечувати її збалансованість;
- стимулювати ефективну взаємодію підсистем регіональної економіки на основі горизонтальних зв'язків;
- регулювати плату за продукцію, послуги, регіональні ресурси відповідно до ринкових відносин.

Системне подання регіональних розподільних відносин передбачає розгляд їх різних аспектів (вартісного, матеріально-речовинного та ін.), а також виділення елементів системи – територіальних органів управління, фінансово-кредитних органів, підприємств і організацій, що беруть участь у регіональному розподільному процесі.

Загальні закономірності суспільного відтворення, спроектовані на регіональну економіку, відображають прагнення збалансувати потребу в робочій силі з наявними трудовими ресурсами, розміри капітальних вкладень – з потужностями будівельних організацій, розвиток матеріального виробництва – зі сферою, що надає усілякі виробничі послуги і

Т.Д.

Регіональні особливості галузевої структури економіки, соціальної структури населення й специфіка розвитку невиробничої сфери кожного регіону приводять до формування пропорцій суспільного відтворення, відмінних від відповідних пропорцій, характерних для країни в цілому.

Двоєдина функція регіональної економіки полягає в тому, що процес відтворення в кожному окремому регіоні не може здійснюватися поза зв'язками, що перетворюють цей регіон у ланку суспільного відтворення. Разом з тим суспільне відтворення в масштабі країни здійснюється лише через відтворення в кожному окремому регіоні.

Таким чином, в умовах становлення ринкових відносин господарювання змінилися підходи до визначення основних проблем регіонального розвитку в Україні. Якщо за умов командно-адміністративної економіки значна увага приділялася дослідженню закономірностей, принципів й факторів розміщення продуктивних сил; проблем економічного районування; методів планування й регулювання територіального та регіонального розвитку, то нині в основі будь-якої господарської системи лежать економічні інтереси. Нині в умовах суттєвих диспропорцій у розвитку регіонів України постає проблема удосконалення взаємозв'язків між господарюючими суб'єктами і знаходженні методів впливу на поведінку окремих суб'єктів з метою вирішення соціально-економічних задач розвитку регіону. Порушення в господарських зв'язках можна усунути за допомогою управління ними та їх раціоналізації при побудові єдиного економічного простору регіону.

1.Варналій З.С., Мокій А.І., Новікова О.Ф., Романюк О.Ф., Романюк С.А. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку / За ред. З.С.Варналій. – К.: Знання України, 2005. – 498 с.

2.Павлов В.І. Політика регіонального розвитку в умовах ринкової трансформації. – Луцьк: Надстир'я, 2000. – 580 с.

3.Осовська Г.В., Рижук С.М., Величко А.І. Проблеми соціально-економічного розвитку регіону. – Житомир: ЖДТУ, 2005. – 342 с.

4.Бутов В.И., Игнатов В.Г., Кетова Н.П. Основы региональной экономики. – М., 2000. – 448 с.

Отримано 11.01.2008